

ENVIRONMENTAL HISTORY - Copublished by the American Society for Environmental History and the Forest History Society, Volume 13, Number 1, January 2008.

Environmental History je vodeći američki znanstveni časopis za povijest okoliša u kojemu se objavljuju radovi znanstvenika različitih profila, koji multidisciplinarno pristupaju istraživanju međuodnosa čovjeka i okoliša tijekom prošlosti. Časopis pod ovim naslovom izlazi četiri puta godišnje od 1996. kada je nastao spajanjem dvaju tematski sličnih časopisa dugih tradicija izlaženja. To su časopisi *Forest&Conservation History* američkoga Društva za povijest šuma (*Forest History Society*), koji pod različitim naslovima izlazi od 1957., i *Environmental History Review*, časopis Američkog društva za povijest okoliša (*American Society for Environmental History*) čiji je prvi broj objavljen pod naslovom *Environmental Review* 1976. godine. Kompletan sadržaj časopisa od 2003. godine dostupan je besplatno na internet stranicama *History Cooperative*, neprofitne zaklade za objavljivanje publikacija s područja društvenih i humanističkih znanosti putem interneta (<http://www.historycooperative.org/ehindex.html>), a stariji brojevi dostupni su na stranicama *JSTOR*-a (<http://www.jstor.org>). Sami su časopisi tijekom 50 godina odabirom objavljivanih članaka često diktirali smjerove razvoja američke i svjetske povijesti okoliša kao znanstvene discipline te reflektirali odnos čovjeka i društva prema okolišu.

Ne računajući riječ urednika na početku (*From the Editor*), u svakom broju časopisa postoji nekoliko stalnih rubrika. Prvi i najopsežniji dio (*Articles*) redovno donosi nekoliko znanstvenih eseja, odnosno znanstvenih radova s dvije pozitivne recenzije. Radovi u istom broju časopisa najčešće nisu međusobno tematski ni problemski povezani, a interes istraživanja, premda orijentiran na sjevernoamerički prostor, obuhvaća i različite dijelove svijeta te vremenski sva povijesna razdoblja. Drugi neizostavni dio časopisa čini galerija (*Gallery*), rubrika u kojoj se slikovni materijal koristi kao glavni izvor u istraživanju fenomena koje pisana riječ prezentira samo djelomično. Stalna je rubrika i razgovor (*Interview*) s nekim od zaslužnih i/ili vodećih američkih ekohistoričara, a vrlo zanimljiv dio časopisa čine prikazi knjiga (*Book Reviews*) čiji se impresivni broj redovno kreće između petnaest i trideset naslova. Završni dio časopisa (*Biblioscope*) donosi popis objavljene literature: knjiga, članaka, znanstvenih rasprava i doktorskih disertacija te arhivskih publikacija. Uz te se sadržaje u nekim brojevima časopisa objavljuje i izvorna građa (*Sources*).

Environmental History iz siječnja 2008. donosi četiri vrlo zanimljiva članka koji različitim temama, pristupima i metodama istraživanja najbolje pokazuju širok opseg mogućnosti i načina istraživanja ekohistorije u punom smislu te riječi. Prvi članak, »*A Tale of Two Journals: Fifty Years of Environmental History - and Its Predecessors*« (str. 9 - 40), rad je Thomasa R. Coxa, profesora emeritusa sa Sveučilišta San Diego, nekadašnjeg predsjednika *Forest History Society* i člana uređivačkog odbora časopisa *Journal of Forest History* i *Environmental Review*. Autor kroz prikaz pokretanja i kontinuiranog izdavanja ta dva časopisa opisuje razvoj i institucionaliziranje ekohistorije kao novog pogleda na povijest, ali i na okoliš u SAD-u tijekom posljednjih 50 godina. Ono što je počelo kao ekonomski opis iskorištavanja šuma

i razvoja drvne industrije u skromnom biltenu financiranom od industrijalaca 1957. (*Forest History Newsletter*), tijekom dva desetljeća, s razvojem svijesti o ekološkim posljedicama iskorištavanja šuma, preraslo je 1974. u *Journal of Forest History*. Taj znanstveni časopis Društva za povijest šuma (*Forest History Society*) bavio se prvenstveno ekološkim aspektima povijesti šuma i utjecajem šuma na povijesna zbivanja. Sve veća opća svijest o ugroženosti okoliša 70-ih godina 20. stoljeća stavila je pred američke povjesničare zahtjev za ozbiljnije istraživanje interakcija čovjeka i okoliša te potrebu uvođenja ekohistorijskog kolegija na sveučilišta. Popularnost te nove znanstvene discipline rezultirala je 1976. osnivanjem Američkog društva za povijest okoliša (*American Society for Environmental History*), a ono je odmah pokrenulo interdisciplinarni međunarodni časopis *Environmental Review* (od 1990. *Environmental History Review*) u kojemu su znanstvenici razmatrali pitanja okoliša sa šireg povijesnog i humanističkog gledišta nego što je to bio slučaj u *Journal of Forest History* (od 1990. *Forest&Conservation History*). S daljnjim rastom zanimanja za povijest okoliša i preklapanjem opsega interesa oba časopisa, a u svrhu poboljšanja kvalitete, ta su se dva ekohistorijska časopisa 1996. spojila u *Environmental History*. *Environmental History* je danas drugi najznačajniji povijesni časopis u SAD-u prema učestalosti citiranja znanstvenih radova, što svjedoči i o kvaliteti samog časopisa, ali i o zanimanju šire akademske zajednice za to novo i dinamično područje znanosti, zaključuje T. R. Cox.

»*The Retreat from Precaution: Regulating Diethylstilbestrol (DES), Endocrine Disruptors, and Environmental Health*« (str. 41 - 65.), rad Nancy Langston, profesorice okolišnih studija i šumarstva na Sveučilištu Wisconsin u Madisonu, potaknut je sve češćim raspravama o mjerama opreza pri zakonskom reguliranju korištenja raznih sintetičkih hormona u farmaceutskoj i prehrambenoj industriji. Rasprave o endokrinim disruptorima ili takozvanim hormonskim otrovima, industrijskim tvarima koje u organizmu oponašaju hormone i pritom remete rad endokrinog sustava, aktualne posljednjih 20 godina, postojale su i puno prije. Autorica to zorno pokazuje na primjeru odobravanja i korištenja prvog sintetičkog estrogena i prvog spoja za koji se znalo da djeluje kao endokrini disruptor, diethylstilbestrola (DES), u SAD-u tridesetih i četrdesetih godina prošlog stoljeća. DES, sintetički hormon otkriven 1938. u potrazi za jeftinim estrogenom koji bi riješio probleme žena u menopauzi, već se u laboratorijskim pokusima na životinjama pokazao kancerogenim, uzrokovao je poremećaje u radu reproduktivnih organa i ponekad izazivao pobačaje. Pod pritiskom farmaceutskih kompanija, uz argumente da je nemoguće dokazati njegov stvarni štetni učinak na ljudski organizam, ali da donosi višestruke koristi, odobren je 1941. kao hormonalni nadomjestak za žene u trudnoći i menopauzi, a uskoro je primjenjivan i u tovu životinja jer je ubrzavao njihov rast. Ipak, široka primjena DES-a brzo se pokazala uzrokom raznih poremećaja i bolesti reproduktivnih organa i kod žena koje su ga koristile i kod njihovih potomaka, a brojni muškarci koji su radili na farmama na kojima su životinje tretirane DES-om, doživljavali su promjene kao što su sterilnost, impotencija i rast grudi. To je rezultiralo njegovim povlačenjem početkom sedamdesetih godina, ali problem njegove prisutnosti i nerazgradivosti u okolišu, u koji je dospio izlučivanjem iz ljudskih i životinjskih organizama tijekom tridesetak godina korištenja, postoji i danas. Autorica smatra da je upravo na primjeru DES-a odbačeno načelo opreza u odobravanju lijekova, prema kojemu se mogu odobriti samo oni lijekovi za koje se izričito

dokaže da nisu štetni za organizam. Uzrok takvih propusta vidi u političkom podilaženju uskim interesima farmaceutske industrije, nedovoljnom poznavanju funkcioniranja ljudskog organizma, ali i u samom pogledu na međuodnos ljudskog zdravlja i okoliša gdje je vjera u napredak i nadmoć čovjeka nad prirodom od kraja 19. stoljeća zanemarivala povezanost i ovisnost ljudskog organizma o kvaliteti okoliša. Sintetički hormoni danas su dio planetarnog ekosustava. Sve češće pojave međuspolnosti, tumora reproduktivnih organa i povećanje stopa neplodnosti u ljudskoj, ali i životinjskoj populaciji, prouzročene hormonalnim zagađenjem, možda se mogu spriječiti ako se zakonodavci počnu pridržavati načela opreza svaki put kada se znanost nađe u dvojbi.

Treći članak doktoranta Glenna M. Grassa sa Sveučilišta New Hampshire, »*What Appeared Limitless Plenty: »The Rise and Fall of the Nineteenth-Century Atlantic Halibut Fishery«* (str. 66 - 91), priča je o iznimno velikoj ulozi čovjeka u preoblikovanju ekosustava oceana i mora i okolišnim posljedicama pretvaranja prirodnog dobra u ekskluzivni tržišni proizvod. Riba u fokusu interesa je *atlantski halibut (Hippoglossus hippoglossus)*, atlantski veliki list, koja je od prezirane ribe i usputnog ulova tijekom samo nekoliko desetljeća postala gotovo istrijebljena na području sjevernog Atlantika. Na izuzetan rast izlova te vrste ribe sredinom prethodnog stoljeća u jednakoj su mjeri utjecale promjene socijalnih struktura i navika stanovništva i tehnološki napredak, kako ribarstva tako i načina čuvanja ribe. Prvi sociološki fenomen koji je utjecao na popularnost atlantskog velikog lista bile su promjene u prehranbenim ukusima i navikama viših slojeva američkog društva koje je sredinom 19. stoljeća preferiralo svježiju ribu ispred sušene i usoljene, a veliki list je ostajao izvrsno sačuvan u ledu, novom načinu čuvanja ribe od kvarenja. Drugi društveni faktor popularnosti te ribe bila je struktura imigranata u SAD-u, koji su u tom razdoblju dolazili iz većinski katoličkih zemalja Europe i čiji su vjerski običaji uključivali mesopusne dane, osobito u korizmi koja je počinjala upravo u vrijeme tradicionalnog početka lova na atlantski veliki list. Ipak, više od same potražnje za ribom, na izlov velikog lista do ruba istrijebljenja dovele su promjene u načinima i tehnikama ribolova, posebice uvođenje koća kojima je izlovljavana i riba koja zbog svojih dimenzija nije imala tržišnu vrijednost. Takva je riba odbacivana, što je nepovratno utjecalo na promjenu ekosustava ribolovnih područja, a za te promjene i nestanak ribe čovjek je okrivio prirodu.

Rubrika *Articles* u ovom broju časopisa završava radom »*Creating Order: The Liberals, the Landowners, and the Draining of Sumas Lake, British Columbia*« (str. 92 - 125.). Autor rada je povjesničar James Murton, docent sa Sveučilišta Nipissing iz Kanade, koji na primjeru isušivanja jezera Sumas u Britanskoj Kolumbiji problematizira odnos države prema okolišu. Područje jezera Sumas, koje je zbog neodređenih granica i velikih godišnjih fluktuacija vodostaja do isušivanja 20-ih godina prošlog stoljeća zauzimalo veliku površinu planinske zavale u zaleđu Vancouvera, djelovalo je kao idealno za dobivanje obradivog zemljišta u provinciji koja je njime oskudijevala. Projekt isušivanja pokrenula je liberalna provincijska vlada čija je percepcija napretka uključivala potrebu uvođenja reda u ruralni prostor države kako bi on civilizacijski napredovao, dok je dobivanje novog poljoprivrednog zemljišta bio tek rezultat »uređenja« prirodnog »nereda«. Takav stav provincijske vlade, inženjera i agronomskih stručnjaka prihvatili su i lokalni zemljoposjednici koji su u najvećoj mjeri sami financirali isušivanje jezera i kultiviranje novog zemljišta, sukladno ideji da je država samo

pokretač razvojnih projekata, a teret troškova snose liberalni pojedinci koji se tim projektima koriste. Rezultat isušivanja jezera bilo je ulaganje golemog novca u pothvat koji nije osigurao gospodarski rast i razvoj područja, a uništio je lokalnu prilagodbu i suživot različitih skupina stanovništva s jezerom u korist državne vizije napretka i kontrole nad društvom i prirodom, zaključuje autor.

Galerija ovog broja *Environmental History* donosi analizu četiri nudističke fotografije, nastale u razdoblju od 30-ih godina prošlog stoljeća do 2004., koje ilustriraju evoluciju u percepciji odnosa između ljudskog tijela i okoliša. Autorica kratkog članka o aktu u prirodi, »On the Environmental Nude« (str. 126 - 139), Marguerite S. Shaffer, izvanredna profesorica na Odsjeku za povijest Sveučilišta Miami u Oxfordu u Ohiju, kroz te fotografije iščitava predodžbe prirode, konstrukciju javne kulture i popularni ekologizam u suvremenom društvu. Nudizam, kao kritika otuđenoj kulturi modrenog društva, koji je težio pomirenju razdora između prirode i kulture, s ciljem postizanja ideala zdravlja i ljepote 30-ih godina 20. stoljeća, tijekom 60-ih i 70-ih promovirao je vrijednosti rekreacije i odmora u prirodi koju u tu svrhu treba sačuvati, a danas je postao popularan način upozoravanja na ekološke probleme i skretanja pozornosti na ranjivost ljudskog organizma u sve zagađenijem okolišu.

Intervju s Donaldom Worsterom, jednim od vodećih američkih ekohistoričara, i bibliografija njegovih najznačajnijih radova kratak je presjek razvoja američke i svjetske povijesti okoliša u posljednjih 30 godina. Donald Worster, redovni profesor na Odsjeku za povijest Sveučilišta u Kansasu, dugogodišnji predavač povijesti poljoprivrede i povijesti okoliša te aktivan član *American Society for Environmental History*, brojnim je gostovanjima utjecao na razvoj povijesti okoliša diljem svijeta, a posebice u Europi. U razgovoru je napravio i usporedbu smjerova razvoja ekohistorije u Americi i Europi na primjeru rada Europskog društva za povijest okoliša (*European Society for Environmental History*) i znanstvenih radova u časopisu toga društva (*Environment and History*). Worster ističe da europski ekohistoričari više pozornosti posvećuju istraživanjima upotrebe zemljišta, klimatskim promjenama, fizičkim promjenama u okolišu, razvoju ribarstva i močvarnim područjima, a američki povjesničari okoliša tragaju za idejom prirode, istražuju divljinu te se bave pitanjima očuvanja okoliša i utjecajima različitih socijalnih skupina na kvalitetu okoliša. Vrijednost povijesti okoliša kao znanstvenog područja u suvremenom svijetu vidi u objašnjavanju i dubljem razumijevanju ekoloških problema, u edukaciji članova različitih pokreta za zaštitu okoliša i u pomoći povjesničarima da izađu iz tijesnih okvira svojih znanstvenih istraživanja socijalne povijesti rasa, staleža i rodova.

Posljednju veliku cjelinu časopisa čine prikazi knjiga iz pera sveučilišnih profesora i predavača povijesti okoliša iz cijeloga svijeta. S obzirom na velik broj prikazanih naslova, njih čak 31, za uvid u širinu istraživanja i produktivnosti američke, ali i svjetske povijesti okoliša dovoljno je samo nabrojiti neke od najzanimljivijih: *Children of the Sun: A History of Humanity's Unappeasable Appetite for Energy* (autor Alfred W. Crosby), *The Callendar Effect: The Life and Work of Guy Stewart Callendar (1898-1964)*, *the Scientist Who Established the Carbon Dioxide Theory of Climate Change* (autor James Rodger Fleming), *Intimate Universality: Local and Global Themes in the History of Weather and Climate* (uredili James Rodger Fleming, Vladimir Jankovic i Deborah R. Coen), *Rethinking Environmental History: World-System History and Global Environmental Change* (urednik Alf Hornborg), *Windshield*

Wilderness: Cars, Roads, and Nature in Washington's National Parks (autor David Louter), *Understories: The Political Life of Forests in Northern New Mexico* (autor Jake Kosek), *Ecology, Economy and State Formation in Early Modern Germany* (autor Paul Warde), *Nature and National Identity after Communism: Globalizing the Ethnoscape* (autorica Katrina Z. S. Schwartz), *Views from the South: Environmental Stories from the Mediterranean World (19th-20th Centuries)* (urednik Marco Armiero), *The Humboldt Current: Nineteenth-Century Exploration and the Roots of American Environmentalism* (autor Aaron Sachs), *The Maya Tropical Forest: People, Parks, and Ancient Cities* (autor James D. Nations), *Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism* (urednice Catrin Gersdorf i Sylvia Mayer), *Ecological Nationalisms: Nature, Livelihoods, and Identities in South Asia* (uredili Gunnel Cederlof i Kalayanakrishnan Sivarama-Krishnan), *The Culture of Hunting in Canada* (uredili Jean L. Manore i Dale G. Miner), *The Horse in the City: Living Machines in the Nineteenth Century* (autori Clay McShane i Joel A. Tarr). Možda će nakon ovakve liste naslova i povjesničari u Hrvatskoj, ali i šire, dobiti motivaciju za odlučniji izlazak iz okvira tradicionalne historiografije i upustiti se u avanturu istraživanja interakcija ljudi i okoliša u prošlosti i suvremenosti. Dodatni motivacijski element mogla bi biti i Prva svjetska konferencija za povijest okoliša, koja će se održati u Kopenhagenu od 4. do 8. kolovoza 2009. godine.

Karolina Buzjak

Jared Diamond, Sva naša oružja: zarazne bolesti, čelik i puške. Preveo Miloš Judaš. Algoritam, Zagreb, 2007.

U Hrvatskoj je 2007. godine napokon prevedena i objavljena knjiga *Guns, Germs and Steel* Jareda Diamonda, jednog od najpoznatijih autora u protekla dva desetljeća. Ona je ubrzo postala bestseller i jedna od najutjecajnijih knjiga u posljednja dva desetljeća, za nju je autor dobio Pulitzerovu i brojne druge nagrade, a 2005. je po njoj snimljena i istoimena trodijelna dokumentarna serija. Diamond je svojevrsan nastavak objavio 2003. pod naslovom *Collapse: How societies choose to fail and succeed*.

U svijetu je poznata pod dva različita podnaslova. Izvorno je on glasio »Sudbina ljudskih društava« (*The fates of human societies*), no tijekom pisanja ga je Diamond promijenio u »Kratka povijest svakoga u posljednjih 13.000 godina« (*A short history of everybody for the last 13000 years*), što dovoljno govori o ambicioznosti knjige. Zanimljivo je da je zbog pritiska izdavača u SAD-u knjiga izdana pod početnim podnaslovom. Algoritam ju je objavio pod naslovom »Sva naša oružja: zarazne bolesti, čelik i puške«, pri čemu je vidljivo da je naslov izvornika postao podnaslov hrvatskog izdanja, a naslovom je postala nova sintagma, sva naša oružja. Time se naglasak dao aspektu povijesti znanosti, a ne geografiji, što ne odgovara autorovoj zamisli, ali ne šteti knjizi. Zamjerku Algoritmu valja uputiti zato što se radi o izravnom prijevodu prvog stranog izdanja bez ikakvog komentara kakav bi se očekivao uz tako utjecajnu knjigu (koja je ujedno i prvi prijevod nekog Diamondova djela). Barem se

Ekonomaska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic and Environmental History

Volumen IV. / Broj 4
Zagreb - Samobor 2008.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (voditelj: prof. dr. sc. Drago Roksandić)

Urednici / Editors-in-chief:

Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Nataša Štefanec, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula, Hrvatska), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (Cambridge, UK), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil İnalçik (Ankara, Turska), Egidio Ivetić (Padova, Italija), Aleksandar Jakir (Split, Hrvatska), Silvije Jerčinović (Križevci, Hrvatska), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb, Hrvatska), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Nataša Štefanec (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Hrvatska), Zlata Živaković Kerže (Osijek, Hrvatska)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Meridijani, Hrvoje Herceg

Lektura / Language editing:

Aleksandra Slama

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2008.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH, Hrvatske gospodarske komore i Koprivničko-križevačke županije
